

PAPER DETAILS

TITLE: KUR'ÂN-I KERÎM'DE TEBENNÎ İLE İLGİLİ ÂYETLERE EBÜ'L-BEREKÂT ENNESEFÎ VE
ADUDÜDDÎN EL-ÎCÎ'NİN YAKLASIMLARININ MUKÂYESESİ

AUTHORS: Hasan HALILOGLU

PAGES: 271-308

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/390107>

KUR'ÂN-I KERÎM'DE TEBENNÎ İLE İLGİLİ ÂYETLERE EBÜ'L-BEREKÂT EN-NESEFÎ VE ADUDÜDDÎN EL-ÎCÎ'NİN YAKLAŞIMLARININ MUKÂYESESİ

Hasan HALİLOĞLU*

ÖZET

Hukuk ıstılahında tebennî/evlat edinme; “bir çocuğu kendi öz babasından başkasına nispet etmek, onun adına çağırarak ve onun nüfusuna kaydetmek”¹ anlamında kullanıldığı görülmektedir. Ahzâb; 33/4, 5, 37, 40. ayetlerin hükmü ve Hz. Peygamber’in (s.a.s.) âzâdlı kölesi Hz. Zeyd (r.a.) hakkındaki uygulaması gayet açık olduğu için, öz babası bilinen bir çocuğun sadece bu öz babaya nispet edilmesinin gerekliliği ve bir başka babaya nispet edilmesinin haram olduğu hususunda mezhepler arasında ihtilaf yoktur. Bunun tabiî bir sonucu olarak; bir Hanefî fakihi ve müfessiri olan Ebü'l-Berekât en-Nesefî (ö. 710/1310) ile Şâfiî ulemâsından diğer müfessirimiz Adudüddîn el-Îcî'nin (ö. 756/1355) de aşağıda göreceğimiz üzere bu kanaatte oldukları açıktır. Ancak fıkıhta ve her iki mezkûr mezhep arasındaki ihtilaf; a- köle çocuklar ve b- lakî (sahipsiz, kaybolmuş, terkedilmiş ve sonradan bulunmuş) çocuklar örneklerinde olduğu gibi, babaları bilinmeyen çocukların bir başka babaya nispet edilip edilemeyeceği ya da onları bulan kimselerin onlar üzerindeki babalık iddiâları hususundadır. “Evlat edinme” konusunda daha önceden yapılmış değerli çalışmalar mevcuttur.² Ancak biz makalemizde konuyu Nesefî

* Dr. Üsküdar, Hüsrevâğa Câmîi İmam-Hatibi, hamidiyehaliloglu@outlook.com

¹ Kal'acî, Kuneybî, *Mu'cemü'lüġati'l-fukahâ'*, “tebennî” md, s. 121; Ayverdi, İlhan, *Misallı Büyük Türkçe Sözlük*, s. 3105; Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, s. 1592.

² “Evlat edinme” ile ilgili çalışmalar için bkz: Aktan, Hamza, “*Evlat Edinme*”, İslâm'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, I, 509, İstanbul 1997; Köse, Murtaza, “*Mukayeseli Hukukta Evlat Edinme Problemi*”, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy. 15, s. 300-303, Erzurum 2001; Turgay, Nurettin, “*Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Evlat Edinme Meselesi*”, Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, c.7, sy. 2, s. 81-97, Diyarbakır 2005; Yıldırım, Mustafa, *Evlat*

ile İcî arasında ele alacağımızdan hem ikisi hem de mezhepleri arasında mukâyeseli ve farklı bakış açılarının ortaya çıktığı görülecektir.

Anahtar Kelimeler: Tebennî/Evlat edinmek, Babalık iddiası, Öz evlat, Süt evladı, Halîle/Zevce, Nesep, Milk-i yemîn, Nikâh, Boşama/Talâk, Köle, Cârîye, Yetim çocuk, Lakît/Buluntu çocuk, Nesih, Vasiyet, Ferâiz/Mîrâs.

A COMPARISON BETWEEN TWO EXEGETICAL CLASSICS: ABU'L-BARAKÂT AL-NASAFÎ AND ADUDİDDÎN AL-İJÎ ON TEBENNÎ (ADOPTION) VERSES OF THE QORAN

ABSTRACT

Adoption in the context of law; is used to mean "to assign a child to someone other than his own father, to call it on his behalf and to save it for his own population". Because of the Ahzab verses 33/4, 5, 37, 40 of the Qoran and the practice of the Prophet (peace be up on him) on the sacrificial slave Zeyd is very clear, there is no dispute among the sects as to the necessity of having a child known only to his own father and forbidding to be compared to another father. As a natural consequence of this; it is clear that Abu'l-Berekât al-Nasafi (d. 710/1310) a Hanafî scholar and commentator, and Adudiddîn al-İcî (d. 756/1355) a Şâfiî scholar and commentator agree with their sects/factions. However, the dispute between the two factions and the two sectarian sects; a- are slave children, and b-lakît (idle, lost, abandoned, and found) children, as well as paternity claims on children of unknown fathers who can not be compared to other fathers

Edinme İslâm Hukuku Açısından, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2 Ocak 2006; Acar, H. İbrahim, "İslam Hukuku Açısından Evlat Edinme ve Hz. Peygamber'in Zeynep'le Evliliği", İslam Hukuku Araştırma Dergisi, sy. 7, s. 99-110, Konya Nisan 2006; Sağlam, Osman, *İslam Hukuku Açısından Evlat Edinme*, YL. Tezi, Danışman: Y. Doç. Murtaza Köse, Atatürk Üniversitesi, SBE, TİBABD, Hukuk, Erzurum 2006. Konuyla ilgili bu akademik çalışmalara ilâveten, sosyal medyada da çok sayıda soru-cevap, araştırma, makale ve paylaşımlar mevcuttur.

or who find them. There is valuable work already done on "adoption". However, since we will deal with Neseî and İcî in our article, it will be seen that different views between the two and the sects are emerging.

Keywords: Tebenni/Adoption, Babalık/Paternity, Son, Foster son, Wife, Kinship, Ownership, Marriage, Divorce, Slave, Small girl, Orphan, Foundling waif, Repeal, Testament will, Inheritance science.

Giriş:

“Evlat edinme” konusunun kadîm milletlerin kültürlerinde, Roma hukukunda, çeşitli Türk boylarında, Yahudilikte, Hristiyanlıkta, İslâmiyet öncesi Arap toplumunda, İslâm’da, ülkemizde Cumhuriyet döneminde nasıl ele alındığını tarihî süreciyle birlikte Mehmet Âkif Aydın tarafından incelendiğini³ görmekteyiz. Ayrıca yine Mehmet Âkif Aydın ile Halil Cin ve Ahmet Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi* adlı eserlerinde, evlat edinmenin İslâm fıkıh mezheplerindeki hükmüne ve Osmanlı Devleti’ndeki uygulamalarına değinmişlerdir.⁴ Mezheplerimizin klasik fıkıh kitaplarında bu konu; “Bâbü sübûtü’n-neseb”, “Bâbü da’vâ’n-neseb”, “Kitâbü’l-lakî”, “Kitâbü’l-lükata”, “Kitâbü’l-mefkûd” başlıkları altında dağınık ve parçalar halinde ele alınmıştır.⁵ Modern fıkıh ve İslâm hukuku kaynaklarımızda ise bu

³ Aydın, Mehmet Âkif, “Evlat Edinme”, DİA, XI, 527-529.

⁴ Cin Halil, Akgündüz Ahmet, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 537-538; Aydın, Mehmet Âkif, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 293-294.

⁵ Bkz: Mâlik, *Muvattâ*, s. 401, 554, 562, 564, 575; Şâfiî, *el-Ümm*, IV, 91 vd, 98 vd, V, 118 vd, VI, 376 vd (Bâbü da’vâ’l-veled), VII, 256 vd, 321 vd; Şîrâzî, Ebû İshâk, *Tenbîh*, s. 356 vd, 360 vd, 472 vd, 591 vd; Gazzâlî, *Vecîz*, s. 194 vd, 236 vd, 239 vd, 509 vd; İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, II, 32 vd, 304 vd, 309 vd, 356 vd; Râfi’î, *Azîz (eş-Şerhu’l-kebîr)*, VI, 336 vd, 377 vd, 528 vd; Merğînânî, *Hidâye*, II, 314, 467, 470, 477, III, 195; Neseî, Ebü’l-Berekât, *Kenzü’l-dekâik*, s. 308-310, 391-392, 393-394, 396-397, 505-506; Halebî, *Mültekâ*, I, 295, 380, 382, 386, II, 118; İbn Âbidîn, *Hâşiyetü Reddi’l-Muhtâr*, III, 540 vd, IV, 269 vd, 276 vd, V, 581 (Bâbü Da’vâ’n-neseb) vd.

konu genellikle, “Aile Hukuku” ana başlığı altında, “Doğum ve Neticeleri”nden sonra işlenmiştir.⁶

“Evlat edinme” konusunda görüşlerine mürâcaat edeceğimiz müfessirlerimiz Nesefî ile İcî’nin vefât tarihleri arasında yaklaşık yarım asır (46 yıl) gibi bir zaman farkı vardır. Nesefî önce yaşamıştır. Nesefî, Orta Asya’da Mâverâünnehir bölgesinde doğup yetişmiştir. İcî’nin yaşadığı bölge ise bugünkü İran topraklarında kalan o zamanki Fars Eyâleti’nin merkezi durumundaki Şîrâz kenti ve çevresidir. Nesefî’nin yaşadığı yıllar, Moğol istilâlarının olanca hızıyla devam ettiği ve bölgeyi yakıp yıktığı yıllardır. Nesefî böyle zor bir dönmemde ve coğrafyada yaşamıştır. İcî’nin döneminde ise Moğol saldırılarının hızı kesilmiş ve İran topraklarında Moğol-İlhanlı Devleti kurulmuştu. Çevrede istilâ kabullenilmiş, yerleşmiş ve sulh-ü emân büyük oranda hâkim olmuştu. Nesefî İslâmî ilimlerin hemen hepsinde eserler vermiştir. Bütün eserlerini yazdıktan sonra ömrünün sonlarına doğru en son *Medârikü’-t-Tenzîl* adını verdiği tefsirini yazmıştır. Diğer müfessirimiz İcî’nin de *fürû-u fıkıh* hâriç İslâmî ilimlerin hemen her alanında eserleri vardır. Ancak onun ilk yazdığı eseri *Tahkiku’-t-Tefsîr* adlı tefsiridir. Her iki eser arasındaki bu farklılık metinlerine yansımıştır ve okurken hissedilmektedir.

Malûm olduğu veçhiyle âlimlerimizin yazdıkları tefsirlerine fikhî mezheplerinin, kelâmî eğilimlerinin özellikleri yansımıştır. Bu husus, iki müfessirimiz Nesefî ve İcî için de geçerlidir. Bir Hanefî fikhî âlimi olan Nesefî’nin tefsirinde mezhebinin usûl ve fürû’a ait tesirleri açıkça görülmektedir. Aynı şekilde, Şâfiî fakihi olan İcî’nin de tefsirinde fıkıhla ilgili hususlarda Şâfiî mezhebinin görüşlerini tercih ettiğini açıkça görmekteyiz. Fıkıh ilminin bir konusu olan ve “Nesebin Sübûtu” ve “Neseb İddiâsı” başlıkları altında işlenen Tebennî konusunda da iki müfessirimizin mezheplerinin görüşlerine kâil olduklarını aşağıda göreceğiz.

⁶ Bkz: Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle Aile İlmihali*, s. 298; Cin Halil, Akgündüz Ahmet, age, s. 537-538; Aydın, Mehmet Âkif, age, s. 293-294.

A) *Tebennî* Kavramı ve Öz evlat-Süt evladı-Evlatlık Arasındaki İlişki:

1- *Tebennî* kavramı ve Kur'ân âyetlerinde yer alışı:

Arapça'da “evlat edinmek”; Türkçe'mizde “oğul, oğulcuk” manasına gelen (ابن، بُنْي، بون) “ibn, büneyy, bvn” kelimelerinden türetilmiş olan (التبني) “tebennî” kelimesiyle karşılanır.⁷ İstilah manasında ise İlhan Ayverdi *tebennî*'yi; “Sulbünden gelmeyen bir çocuğu evlat edinmek, oğulluğa kabul etmek”⁸ diye, Mehmet Doğan da; “Nesebi bilinmeyen bir çocuğu evlat edinme, yakadan geçirme”⁹ diye tarif ederler. Aşağıda konuyu işlerken görüleceği üzere, İslâm'da “evlat edinme” her iki tarifi de içerir.

Kur'ân-ı Kerîm'de “evlât edinmek”ten bahseden beş âyet vardır ki bunlar Ahzâb; 33/ 4, 5, 37, 38, 40. âyetleridir. Bir de Nisâ; 4/23. âyetinin tefsirinde müfessirlerimiz “Evlenilmesi haram olan kadınlar” bağlamında; 1- öz evlat, 2- süt evladı ve 3- evlatlık çocuk, üçlüsü arasında kıyaslama yaparak, dolaylı da olsa evlat edinmeye yer verirler ve hükmünden bahsederler. Kur'ân-ı Kerîm'in Mushaf tertibine göre, önce Nisâ sonra da Ahzâb sûrelerinin ilgili âyetlerine bakarak konuyu inceleyelim:

2- Öz evlat, süt evladı ve evlatlık arasındaki ilişki:

Nisâ; 4/23. âyet:

﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ ... وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ﴾

“Sulbünüzden olan öz oğullarınızın helâlleriyle (karılarıyla) evlenmeniz de sizlere harâm kılındı.”

⁷ Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, (أبو، تبني) “ebû” md; Cevherî, *Sihâh*, (بني، تبني) “bny” md; Feyrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, (بني، تبني) “bny” md; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, (بون) “bvn” md; Müncid, (بني، تبني) “bny” md; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXV, 192, 193, 212; Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 397; Kadı Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, II, 239; Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, 439; Kal'acî, Kuneybî, *Mu'cemü'l-ğati'l-fukahâ'*, (التبني) “tebennî” md; Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 3105; Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, s. 1592.

⁸ Ayverdi, İlhan, age, s. 3105.

⁹ Doğan, Mehmet, age, s. 1592.

İnsanın evlat sahibi olmasında muhtemel üç yol vardır. Bunlar: 1- Kendi sulbünden ve karısından nikâh/nesep yoluyla edindiği öz evladı, 2- Süt emme/sebep yoluyla yani karısının başkasının çocuğunu emzirmesi yoluyla edindiği süt evladı, 3- Evlat edinme yoluyla sahip olduğu **evlatlığı**. Bunlardan ilk ikisini İslâm onaylamıştır. Hattâ Hz. Peygamber'in (s.a.s.); **(يَحْرُمُ مِنَ الرِّضَاعِ مَا يَحْرُمُ مِنَ النَّسَبِ)** “Nesep yolulya harâm olan şey (evlenme harâmlığı), süt emme yoluyla da harâm olur”¹⁰ hadîs-i şerifi ile bu ikisi neticeleri ve hükümleri itibariyle eşitlenmiştir. Yani süt akrabalığı, öz akrabalık gibi sayılmıştır.

Üçüncüsü olan evlât edinmeye gelince, cahiliye döneminden kalmış olan ve İslâm'da Medine döneminin ilk yıllarına kadar helâl görülen bu uygulama, aşağıda zikredeceğimiz Ahzâb sûresinin ilgili âyetlerinin nâzil olmasıyla, Hicret'in 5. yılından itibaren haram kılınmıştır. Bunun ilk uygulaması da Hz. Peygamber (s.a.s.) ve âzatlı kölesi Zeyd b. Hârise (r.a.) hakkında olmuştur.¹¹

Ebû Bekir er-Râzî el-Cessâs (ö. 370/981); “Allah, evlatlıklarınızı öz evlatlarınız saymamıştır”¹² ayetinin Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından daha önce evlatlık edinilmiş olan ve kendisine “Muhammed'in oğlu Zeyd” diye seslenilen Zeyd hakkında nâzil olduğunu, tâbiinden Mücâhid ve Katâde'den nakleder. Cessâs, bu durumun Sünnet'in Kur'ân'la nesh edildiğine bir örnek sayar, çünkü Kur'ân'la konmamış (Sünnet'le konmuş) olan önceki bir hükmün burada Kur'ân'la nesh edildiğini belirtir.¹³ Cessâs'ın bu açıklamalarını Kiyâ el-Herrâsî'nin (ö. 504/111) de *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ında aynen

¹⁰ Buhârî, Şehâdât, 7, Nikâh, 30, 37, 117; Müslim, Radâ', 1, 2, 9, 12, Nikâh, 6; İbn Mâce, Nikâh, 34, Dârimî, Sünen, Nikâh, 48; İmâm Mâlik, Muvattâ, Radâ', 1, 2, 16; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 275, 290, 329, 339, IV, 4, 5, VI, 44, 51, 66, 72, 102, 178.

¹¹ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXV, 192, 193, 212; Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 396-397, 410-412; Kadî Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, II, 238-239, 246-247; Neseî, *Medârikü't-Tenzîl*, III, 426-429, 443-445; Döndüren, Hamdî, *Delilleriyle Aile İlmi*, s. 298.

¹² Ahzâb; 33/4.

¹³ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, III, 521.

naklettiği görülmektedir. Çünkü her iki eserin ibâreleri dahi aynıdır.¹⁴ Bilindiği üzere Kiyâ el-Herrâsî, İmâm Gazzâlî'nin (ö. 505/111) ilim tahsilinde arkadaşı ve akranıdır, her ikisi de İmâmü'l-Harameyn el-Cüveynî'nin (ö. 478/1085) Horosan-Merv'deki Nizâmiye Medresesi'nden talebeleridir, her üç isim de Şâfiî fukahâsının önde gelenlerindendir.

Evlât edinme konusuna geri dönersek, örneğin; bir kimse bir çocuğu, bir yetimi evlât edip bakar, besler, büyütür ve bundan büyük sevap da alır. Ancak onu öz babasına nispet etmek ve bunu etrafa, komşularına, akrabalarına ve devletin yetkili kurumlarına bildirmek zorundadır. Kendi nüfus kütüğüne kaydedip fıkıh ve hukuk açısından öz evladı gibi muamelede bulunamaz. Ona vasiyet ve bağış yoluyla 1/3 oranını geçmeyecek şekilde mal-mülk bırakabilse de miras bırakamaz. Kendi ailesinin içinde ve öz evlatlarının arasında, mahrem, harâm-helâl ilişkilerine riâyet ederek yetiştirmek zorundadır. Yani bu yetim çocuk sadece şefkatle ve merhametle bakılıp büyütülebilir, hayata kazandırılabilir, bunun hâricinde aileden tamamen yabancı bir kimse hükmündedir.

Tefsir kitaplarımızda, “tahrîm âyeti” diye bilinen Nisâ; 4/23. âyetin tefsirinde “Evlenilmesi Nesep ve Sebep Yoluyla Harâm Olan Kadınlar” başlığı altında; bu üç evlât edinme şekli arasındaki ilişkiye, ilk ikisinin meşrû', üçüncüsünün bunlardan farklı olduğuna yani harâm olduğuna yer verilmektedir. Âyetin bu kısmının tefsirinde iki müfessirimiz Nesefî ve İcî şöyle demişlerdir. Önce Nesefî ile başlayalım:

Nesefî, (حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ ... وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ) âyetindeki (حَلَائِلُ) lafzını (حَلِيلَةٌ) 'nin çoğulu sayar ve bu kullanıma gerekçe olarak; “çünkü eşler birbirlerinin helâlleridir” der. “Sizin soyunuzdan olan oğullarınızın hanımlarıyla (evlenmeniz) harâmdır” yani evlât edindiğiniz çocuklar (ın eşleri) hâriç, der. Çünkü evlatlık çocukların eşlerinin (boşandıkları zaman), onları evlatlık alan babalara helâl olduğuna delil olarak, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) âzatlı kölesi Zeyd'in

¹⁴ Krş. için bkz: Cessâs age, III, 521; İlkiyâ el-Herrâsî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, IV, 343.

karısı Zeynep Binti Cahş'ı (Hz. Peygamber'in halasının kızı) boşadıktan sonra onunla evlendiğini ve konuyla ilgili Ahzâb; 33/37; (لَا يَكُنْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِكُمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا) “Böylelikle evlatlıklarının kendilerinden ilişkilerini kestikleri (kadınları boşadıkları) zaman, onlarla evlenme konusunda müminler üzerinde bir güçlük/engel olmasın” âyetini delil getirmektedir. Bu âyetin; bir kimsenin, sutoğlunun karısıyla (onu boşadığı zaman) evlenmesinin haramlığına delâlet etmediğini (bilakis helâlligine delâlet ettiğini) belirtir. Yani Neseî bu hususta; evlatlığı ve sutoğlu, öz oğul'dan ayrı tutar ve ilk ikisinin babasına (boşanmaları durumunda) eşleriyle evlenmesinin harâm olmayacağını belirtir.¹⁵

Sonradan âileye dâhil edilen evlatlık çocukların öz evlatlara benzemediği ve dolayısıyla (boşandıktan sonra) onların eşleriyle evlenmenin babaya harâm olmadığı hususunda İcî de Neseî ile aynı fikirdedir ve buna delil olarak yine Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Zeynep Binti Cahş ile evlenmesini ve bu evliliği onaylayan Ahzâb; 33/37 âyetini delil gösterir. Müfessirimiz İcî burada, öz oğul-sutoğul kıyaslamasına yer vererek; “Âyette öz oğullar'a getirilen “sizin sulbünüzden olanlar” kaydından dolayı (ve bu kayıt sutoğullar hakkında söz konusu olmadığı için), sutoğullar öz oğullardan sayılmazlar. Dolayısıyla, babaların öz oğullarının eşleriyle evlenme haramlığına sutoğulların eşleri dâhil olmazlar. Ancak Hz. Peygamber'in (s.a.s.); “Nesep yoluyla harâm olanlar, süt yoluyla da harâm olurlar” buyurmuş olması, sutoğulların eşlerini de bu haramlığa dâhil eder” demiştir. İcî, bir erkeğe babasının karısının harâm olmasının ve aynı şekilde oğlunun karısının harâm olmasının ancak aynı akit (evlilik akdi) üzerine tavakkuf ettiğini söyler. İbn Abbâs'ın (r.a.); (أَبْهَمُوا مَا أَبْهَمَهُ اللَّهُ) “Allah'ın müphem bıraktığını/sayıdığını sizler de müphem bırakın/sayın”¹⁶ dediğini nakleder. Dedenin de baba gibi sayıldığını yani dedenin karısının (baba-annenin) erkek torununa harâm olduğunu, erkek torunun da

¹⁵ Neseî, *Medârikü't-Tenzîl*, I, 321-322.

¹⁶ İcî, Adudüddin, *Tahkîku't-Tefsîr*, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 138a.

erkek oğul gibi sayıldığını ve onun karısının dedeye harâm olduğunu belirtir.¹⁷

Burada, âyette geçen kelimelerin ve kavramların da tahlil edildiğini görmekteyiz.

Buna ilâve olarak Îcî, “*Erkek evlatların hanımlarıyla (yani gelinlerle) evlenmek harâmdır*” hükmüne, bu evlatların (milk-i yemîn yoluyla sahip oldukları ve) cinsel ilişkide bulundukları câriyelerin de dâhil olduğunu belirtir. Ayrıca (فعيلة) veznindeki (حيلة) kelimesi ister (مفعولة، محولة) vezninde ism-i mef’ûl sayılsın, ister (فاعلة، حائلة) vezninde ism-i fâil sayılsın, neticenin farketmeyeceğini, yani erkek evlâdın helâli olmaları hususunda onun karısının ve milk-i yeminindeki câriyesinin müşterek olduklarını belirtir. Yani Îcî erkek evlâdın karısı gibi câriyesinin de bu evlâdın babasına harâm olduğunu söylemektedir. Ebû Hanîfe’nin (ö. 150/767) bunu harâm saymadığını (yani helâl saydığını), ancak (Ebû Hanîfe’nin bu görüşünü destekleyen) ve lügat ehli’nden nakledilen; “Âyetteki halîle lafzı, zevce demektir (yani câriyesi, karısı gibi sayılamaz)” şeklindeki görüşe itibar edilemeyeceğini belirtir. Yani Îcî, lügat ehlinin *halîle*’yi zevce sayıp (câriyeyi zevce saymayarak), “Babasına harâmlığı husussunda, öz evlâdın câriyesi, karısına/zevcesine eşit sayılmaz. Dolayısıyla; öz evlâdın karısı babasına harâmdır, ancak câriyesi harâm değildir” demek istedikleri görüşlerine katılmadığını belirtmiş olmaktadır.¹⁸

Îcî’nin “lügat ehli” olarak saydıklarının arasında dilci müfessirimiz Zeccâc’ın olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü o, Neseî’nin ve Îcî’nin tefsirlerinin olduğu kadar ve daha da önemlisi Zemahşerî’nin tefsirinin de kaynakları arasında olup, lügavî tefsirinde şöyle demiştir: “*Halâil* kelimesi, *halîle*’nin çoğuludur. O da kişinin oğlunun karısı (zevcesi) demektir. *Halîle*, babaya helâl olmaz. Bu kelime müphem lafızlardandır (müphemât, yani sadece zevce manasına gelip gelmediği, câriyeyi de ihtivâ ettiği tartışmalıdır).

¹⁷ Îcî, age, no: 50, vr. 138a.

¹⁸ Îcî, Adudüddîn, age, vr. 138a.

Halîle lafzı, helâl'den türemiş olup muhallele (helâl kılınmış kadın) demektir. ¹⁹ Az önce zikrettiğimiz İbn Abbâs'ın; “*Allah'ın müphem bıraktığını siz de müphem bırakın*” derken belirttiği müphemlik, halîle lafzı üzerindedir. Yani “halîle; kişinin sadece karısı mıdır, yoksa buna câriyesi de dâhil midir?” denmek istenmiştir.

B) Evlat edinmenin haramlığı:

Şimdi de evlat edinme konusunu Ahzâb sûresindeki âyetler (4, 5, 37, 38, 40) ışığında işleyelim, **Ahzâb; 33/4. âyet:**

﴿مَا جَعَلَ اللَّهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِهِ، وَمَا جَعَلَ أَزْوَاجَكُمْ اللَّائِي تَظَاهَرُونَ مِنْهُنَّ أُمَّهَاتِكُمْ، وَمَا جَعَلَ أَدْعِيَانَكُمْ أَبْنَاءَكُمْ، ذَٰلِكُمْ قَوْلُكُمْ بِأَفْوَاهِكُمْ، وَاللَّهُ يَقُولُ الْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيلَ﴾

“Allah bir adamın içinde iki kalp yaratmamıştır. Zihâr yaptığınız eşlerinizi analarınız yerinde saymamış ve evlatlıklarınızı da (öz) çocuklarınız saymamış, yapmamıştır. Bu, sizin (yalnızca) ağızlarınızla söylemenizdir. Allah ise hakkı söyler ve (doğru olan) yola yöneltir-iletir.”

Âyetin manasından da anladığımız gibi, Allah Teâlâ bu âyetin nâzil olduğu zamanda ve ortamda, özellikle Arap toplumu arasında, yaygınlık kazanmış olan üç yanlış kanaate/inanışa işaret etmiş ve bunları düzeltmeyi amaçlamıştır. Bunların insanların hevâ ve heveslerinden kaynaklanan, alelacele ve rastgele kullandıkları sözler olduğunu, aslında hiç itibara alınmayacağını belirtmiştir. Bunlar:

1- İnsanın bir karın boşluğunda iki kalbin varlığını reddetmiştir. Bu mecâzî bir kullanımdır ve manası şudur: Bir insanda aynı anda iki kalp; yani iki beyin, iki akıl ve iki ayrı kumanda merkezi bulunamaz, demiştir. Böyle bir kullanımla (ve aşağıda gelecek olan diğer ikisiyle de), Allah Teâlâ aslında bir insanda zıtlıkların bir arada bulunamayacağını, eğer bulunursa çok yönlü olarak kişide sakıncalara, çatışmalara ve problemlere sebep olacağını hatırlatmak istemiştir. Yani burada insandaki çift başlılığa ve bundan kaynaklanacak olan muhtemel çatışmaya işaret edilmiştir, bunun önü kesilmek istenmiştir.

¹⁹ Zeccâc, *Me'ânî'l-Kur'ân ve Î'râbüh*, II, 35.

2- Bir kadının bir erkeğe hem zevce olmasını ve hem de aynı zamanda o erkeğin annesi sayılmasını reddetmiştir. Bir erkeğin karısını annesine benzetmesini ve bununla ilgili hükümleri fıkıh kitaplarımız “Bâbü’z-Zihâr” başlığı altında incelerler ki “zihâr” kelimesi zaten Kur’ân’dan alınmıştır. Konu hem bu âyette hem de Mücâdele; 58/2-4. âyetlerde, aynı kelimenin türevi (تَظَاهَرُونَ)، (يُظَاهَرُونَ) kullanılmak suretiyle, işlenmiştir. “Zihâr”; insanın sırtı, manasına gelen “zahr” kökünden gelmiş ve “sırtı sırta benzetmek, bedeni bedene benzetmek” manasında kullanılmıştır.²⁰ Kastedilen mana ise; bir erkeğin karısını cezalandırmak niyetiyle onun sırtını kendi annesinin sırtına benzeterek ve geçici bir süreyle de olsa, gûyâ; “Senin sırtını annemin sırtı gibi sayıyorum, yani annem bana nasıl haram ise seni de kendime öylece haram sayıyorum, seni karım olarak kabul etmiyorum ve seninle cinsel ilişkiden uzak duruyorum” demesidir, karısını hem boşamaması ve hem de boşamış gibi yaparak cezalandırmasıdır. İslâm, Câhiliye’nin bu anlayışını reddetmiştir. Böyle bir ifade ve anlayış sergilediği için kocaya sadece kefâret ödeme cezası yükleyerek, evliliğine devam etmesini emretmiştir.

3- Bir kimsenin (erkek evladın)²¹ hem öz oğul olmasını ve hem de aynı zamanda evlatlık sayılmasını reddetmiştir. Bizi ilgilendiren husus da özellikle bu üçüncüsüdür.

²⁰ Burada fikhî bir ıstılah da olan zihâr kelimesinin Kur’ân-ı Kerîm’de mecâzî manada kullanıldığını görmekteyiz. Yani cüz’ü zikredilmiş küllü kastedilmiştir. Kadının sırtı zikredilmiş, bedeninin tamamı kastedilmiştir. Benzer bir örneği de vech/yüz (insan yüzü) kelimesinin kullanımında görmekteyiz. Bu kelime Kur’ân-ı Kerîm’de, başka manalarda da kullanılmasının yanısıra, vechüllâh (Allah’ın yüzü) ibâresiyle kullanılmış, ancak Allah’ın zâtı kastedilmiştir. Bkz: Bakara; 2/115, 272, Ra’d; 13/22, Rûm; 30/38, 39, Rahmân; 55/26-27, İnsân; 76/9, Leyl; 92/20, En’âm; 6/52, Kehf; 18/28, Kasas; 28/88: (لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ) “O (Allah)’dan başka ilâh yoktur. O’nun veçhi (zâtı) hâriç, her şey helâk/yok olacaktır.”

²¹ Âyette sadece erkek çocuğunun evlatlık alınamayacağından bahsedilse de aslında kız çocuklarının da aynı şekilde evlatlık olarak alınamayacağı hükmü âyetten anlaşılmaktadır. Çünkü konunun illeti (yani aslî gerekçesi), muhtevâsı, anlatımı ve siyâk-ı Kelâm bu mananın anlaşılmasını zorunlu kılmaktadır. Kastedilen; erkek-kız ayırımı yapmaksızın, tüm evlatlardır.

Görüldüğü üzere bu âyet üç önemli hususa değinmektedir. Bunlardan sadece üçüncüsü yani “evlatlık edinme” meselesi bizim konumuz olduğu halde, her üçünü de işleyeceğiz. Çünkü her iki müfessirimiz bu âyeti tefsir ederlerken bu üç hususu birbirleriyle irtibatlı olarak ele almaktadırlar. Hem onların açıklamalarını ve hem de âyetin muhtevâsını biraz incelediğimizde bu üç husus arasındaki irtibatın birbirinden ayrılamayacak kadar güçlü olduğu görülmektedir.

Müfessirimiz Adudüddîn el-Îcî, bu âyeti Ahzâb sûresinin başıyla irtibatlandırarak şöyle açıklamaya başlar: Allah Teâlâ, sûrenin başında Hz. Peygamber’e (s.a.s.); “*Allah’tan korkmasını, O’na itaat etmesini, kâfirlere ve münafiklara itaat etmemesini*”²² emretmişti. Îcî der ki; burada, Allah’a itaatla başkasına itaat bir arada olamaz ve bu imkânsızdır. Bu, bir insanda aynı anda iki kalbin ve (zıt) iki durumun olması gibidir. Ayrıca Hz. Peygamber’e takvâ sahibi olması (Allah’tan hakkıyla korkması) emredilmiştir, dolayısıyla; birinden hakkıyla korkan kimsenin kalbine başkasının korkusu girmez. Bu nedenle kişi bu durumda (Allah’tan başka diğer) mühim (zannedilen) şeyleri unuttur. Yani bir insanın iki kalbi yoktur ki biriyle Allah’tan korksun, diğeriyle başkalarından korksun. Böylelikle; bir kişinin Allah’tan başkasından korkması ancak onun kalbinin Allah’tan başkasına çevrilmesiyle mümkün olur.²³

Müfessirimiz Neseî, önce âyetin başında bahsedilen ﴿مَا جَعَلَ﴾ “Allah bir adamın içinde iki kalp yaratmamıştır” şeklindeki ilk hususun gerekçesine değinir: Yani Allah bir insana iki kalp vermemiştir. Çünkü eğer insanda iki kalp olursa bundan iki muhtemel sonuç çıkar. İlki; her iki kalp de aynı tip işleri (ef’âl-i kulûb’ü) yaparsa ikincisine gerek kalmaz, çünkü ikincisi fazlalık ve dolayısıyla gereksiz olur. İkincisi; bu iki kalp birbirlerine zıt işler yaparlar ve anlaşılamazlar. Örneğin birisi bir şeyi ister öteki bunu kerih görür, birisi (bir bilgiyi) kesin bilir öteki zanneder, birisi

²² Ahzâb; 33/1.

²³ Îcî, Adudüddîn, *Tahkîku’t-Tefsîr*, Damat İbrahim Paşa, no: 134, vr. 134a.

yakîn bilgiye sahip olur öteki şüpheye.²⁴ (Bu da insanın iç dünyasında çatışma-tutarsızlık demektir ve aklen muhaldir).

Müfessirimiz İcî, "iki kalp" hakkında yine şunları da nakleder: Âyetin, her duyduğunu ezberleyen ve bu nedenle "kendisinin iki kalbi olduğundan" bahsedilen ve "ben bu iki kalbim sayesinde daha da akıllıyım, hattâ Muhammed'den de üstünüm" diyen Humeyd (Hamîd) b. Ma'mer hakkında nâzil olduğu da rivâyet edilir. Bu adam Bedir Savaşı'ndaki hezîmetten sonra yolda yürürken iki ayakkabısından birini giymeyi unutmuş, biri elinde diğeri ayağında yürümeye başlamıştı.²⁵ Yani Allah böylelikle, kendisini Hz. Peygamber'den gûyâ üstün gören bu adamı, ayakkabısını giymeyi unutacak kadar rezil-rüsvâ etmiştir.

Nesefî, âyette ikinci husus olan *﴿وَمَا جَعَلَ أَرْوَاجَكُمْ اللَّائِي تُظَاهِرُونَ﴾* "Zihâr yaptığınız eşlerinizi analarınız yerinde saymamış" ibâresini; "Allah bir kadının bir erkek için aynı anda hem annesi ve hem de karısı/eşi olmasına hükmetmemiştir. Çünkü anne hizmete lâyıktır ve bu nedenle kişi annesine hizmet eder, karısından ise hizmet bekleme hakkı vardır. Bu iki durum, zıtlık arz eder."²⁶

Nesefî, âyetteki üçüncü husus olan *﴿وَمَا جَعَلَ أَدْعِيَاءَكُمْ أَبْنَاءَكُمْ﴾* "evlatlıklarınızı da (öz) çocuklarınız saymamış" cümlesini tefsir ederken; Allah Teâlâ'nın bir kimsenin bir adamın hem öz oğlu ve hem de evlatlığı olmasına hükmetmediğini belirtir. Çünkü nesepte öz evlatlığın asıl olduğunu, evlat edinme iddiasının ise sadece basit bir isimlendirme ve ârizî (geçici, öylesine) bir nispet etme olduğunu, dolayısıyla; bir şeyde (ve bir kimsede) hem asıllığın ve hem de ârizîliğin bir arada bulunamayacağını belirtmiştir. Buna örnek olarak da Allah Teâlâ'nın Kelp Kabîlesi'nden Zeyd b. Hârise'yi verdiğini, onun daha küçükken esir alınıp sonradan Hakîm b. Hüzâm tarafından satın alınarak halası Hz. Hatîce'ye (r.a.) hediye edildiğini, onun da Hz. Peygamber'le (s.a.s.) evlenince Zeyd'i onun hizmetine tahsis ettiğini

²⁴ Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, III, 427.

²⁵ İcî, age, vr. 134a.

²⁶ Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, III, 427.

belirtmiştir. Daha sonra babası ve amcası tarafından geri talep edilince Zeyd'i Hz. Peygamber'in onlarla gitmek ya da kalmak hususunda muhayyer bıraktığını ancak onun Hz. Peygamber'le kalmayı seçtiğini belirtmiştir. Bundan sonra Hz. Peygamber'in onu âzâd ederek evlatlık edindiğini ve bu nedenle herkesin onu sanki Hz. Peygamberin öz oğlu imiş gibi (زيد بن محمد) “Muhammed'in oğlu Zeyd” diye çağırıldıklarını belirtmiştir.²⁷ Halbuki onun asıl babası, Hârîse'dir.

Nesefî, Hz. Peygamber'in, evlatlığı Zeyd'in boşadığı karısı Zeynep binti Huveylid ile evlenmesi üzerine münâfıkların; “Muhammed sizlere evlatlarınızın karılarıyla (gelinlerinizle) evlenmeyi yasakladığı halde, kendisi bu şekilde evlendi” diye dedikodu yaymaları üzerine bu âyetin nâzil olduğunu (ve Zeyd'in Hz. Muhammed'in öz oğlu olmadığı hükmünü getirdiğini) belirtmiştir. Nesefî, nüzul sebebiyle alakalı olarak kîle (zayıf rivâyet) ifadesiyle; yine münâfıkların; “*Muhammed'in iki kalbi var. Biri sizlerle beraber, diğeri de ashâbıyla beraberdir*” demeleri üzerine veya Ebû Ma'mer adındaki bir kimsenin Araplar içerisinde hıfzı (ezberleme yeteneği) en sağlam ve en geniş kimse olduğu için “iki kalpli adam” diye anılması üzerine bu âyetin nâzil olduğunu ve onları tekzip ettiğini belirtir.²⁸

Hz. Peygamber'in Zeyd'i evlatlık edinmesi, sonra âzâd edip Zeynep ile evlendirmesi, daha sonra Zeynep'le kendisinin evlenmesi ve bunun üzerine münâfıkların yaydığı şâyialara, vb. rivâyetlere İcî de yer verir. Ancak o, münâfıkların söylediği; “Muhammed'in iki kalbi var. Biri sizlerle beraber, diğeri de ashâbıyla beraberdir” sözünü Hz. Peygamber'in namazda şaşırması sonucunda (وذلك حين سها في صلوته) iddiâ ettiklerini belirtir. Ayrıca bu âyetin; (Müslümanlarla görüşmekle birlikte) her birinin kâfirlerden yana (ayrı ve ikinci) bir kalbi (muhabbeti, sevgisi) olan münâfıklar hakkında nâzil olduğunun da rivâyet edildiğini belirtir.²⁹

²⁷ Nesefî, age, III, 427.

²⁸ Nesefî, age, III, 427.

²⁹ İcî, *Tahkiku't-Tefsîr*, Damat İbrahim Paşa, no: 134, vr. 134a.

Îcî ayrıca “*insanda iki kalbin olmaması*” ve “*evlatlık edinmenin câiz olmamasını*” birbiriyle bağlı olarak şöyle açıklar: “Çocuk nutfe olarak ana rahmine yerleşince onun kalbi gelişir ve teşekkül eder. Bundan sonra annesinin ikinci bir cinsel ilişkisinden dolayı yeni bir nutfe (hâmilelik) oluşmaz ve dolayısıyla ikinci bir kalp de oluşmaz. (Yani, bir çocuğun iki kalbi olmaz). Dolayısıyla bu çocuğun iki babası da olamaz. (İkinci cinsel ilişki sonucundaki menî ve oluşacak nutfe boşa gitmiş olur).” Îcî, İmâm Şâfiî’nin bazı müfessirlerden; (أَوِ الْمَرَادُ نَفْيُ الْأُمُومَةِ وَالْبَنُوَّةِ عَنِ الْمُظَاهَرِ عَنْهَا وَالْمُتَّبَعِ) “(Âyetten maksat); hakkında zihâr yapılan kadın, (gerçek) anne değildir, sayılmaz. Evlat edinilen çocuk da gerçek (öz) evlat sayılmaz” görüşünü naklettiğini belirtir. Bu görüşün aynısı ibâre olarak Kadı Beydâvî’nin *Envâru’-t-Tenzîl*’inde zikredilir. Yine Îcî, *Envâru’-t-Tenzîl*’inden naklederek: “İnsanda iki kalbin olduğu iddiasının (âyetle) reddedilmesi; önce aslî bir zemin hazırlamak ve peşinden, sonraki iki meseleyi bu ilk mesele üzerine hamletmek için yapılmıştır. Yani açıklama şöyledir: 1- Nasıl ki Allah bir bedende iki kalp olduğu iddiâsını, tenâkuza ve çatışmaya götüreceği gerekçesiyle, reddettiye ki bu tenâkuz; her iki kalbin de (bedenin) bütün kuvvelerinin (düşüncelerinin ve eylemlerinin) aynı anda hem aslî ve hem de gayr-i aslî kaynağı olmayı zorunlu kılmasıdır. Bunlar nasıl imkânsız ve akıl dışı ise, aynı şekilde; kişinin 2- karısı için ve 3- evlatlık çocuğu için de aynı husus (tenâkuz, çatışma) geçerlidir. Yani kişinin karısı ve evlatlığı ile kendisi arasında bir vilâdet/kan bağı yoktur. Ama (zihâr yaparak karısını benzettiği) annesi ve öz evladı ile kendisi arasında kan bağı vardır”³⁰ açıklamasında bulunmuştur.³¹

Nesefî bundan sonra, ayetteki (رَجُلٍ، مِنْ، قَلْبَيْنِ، جَوْفٍ، اللَّائِي) lafızlarının tahlillerine, irabına ve kırâat imamlarının isimlerini de zikrederek bu lafızlardan bir kısmını farklı şekilde okumuş olduklarına değinir.³²

³⁰ Kadı Beydâvî, *Envâru’-t-Tenzîl*, II, 238-239.

³¹ Îcî, age, vr. 134a.

³² Nesefî, *Medârikü’-t-Tenzîl*, III, 427.

sizlerin dillerinizle (öylesine) söylemiş olduğunun (asılsız ve boş) sözlerdir. Çünkü (öz) oğul ancak (sizin nesebinizden ve sulbünüzden) doğarak olur, anne de bunun gibi (sadece nesep ve kan bağıyla anneniz olandır, karılarınız sizin anneniz olamaz)” açıklamasında bulunmuştur. ﴿وَاللَّهُ يَقُولُ الْحَقَّ﴾ “Allah, hakkı söyler” ibâresini; “yani Allah sadece, zâhiri ve bâtını bir olan gerçeği söyler” diye açıklar. ﴿وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيلَ﴾ “O, yola iletir” ibâresini de; “hak yoluna iletir” diye açıklar. Neseî, burada âyetteki ﴿السَّبِيلَ﴾, ﴿الْحَقَّ﴾ “hak” ve “yol” ile ne kastedildiğinin bir sonraki âyetle (Ahzâb; 33/5) açığa kavuşturulacağını belirtir.³⁸

Müfessirimiz İcî, âyetteki ﴿ذَالِكُمْ قَوْلُكُمْ بِأَفْوَاهِكُمْ﴾ ibâresinde geçen ﴿بِأَفْوَاهِكُمْ﴾ “ağızlarınızla, öylesine, rastgele, şuursuzca” lafzının özellikle zikredilmesinin sebebini; uyuyan, hezeyân içinde olan (ve ne dediğini bilmeyen) bir kimsenin sadece dilinde olan, hakikatten uzak sözüne benzetmek olduğunu belirtir. Bu kişinin diliyle söylediğine, kalbinin - doğru olmadığına inandığı için - muvâfakat etmediğini belirtir. İcî, âyetteki ﴿وَاللَّهُ يَقُولُ الْحَقَّ﴾ ibâresini yine Neseî gibi açıklar. ﴿وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيلَ﴾, ﴿سَبِيلَ الْحَقِّ﴾ “O, (Hak) yola iletir” ibâresini de; “yani Allah kullarını, evlatlık çocukları kendi öz babalarının adıyla çağırmaya, onlara nispet etmeye davet eder” diye açıklar ve; “Çünkü Câhiliye devrinde insanların kendi öz evlatlarına (güzel) örnek olsun diye, başkalarına âit olan edîb (güzel konuşan), cesur, kahraman, yetkin ve becerikli çocukları evlat edinirler ve kendilerine mirasçı yaparlardı. İşte bunu yapmaları onlara (bu âyetle) yasakladı. Çünkü bu çocuklar; 1- onların kendi karılarının yataklarında doğurduğu öz çocukları değildi, 2- kocasından boşanan bir kadının yeni evlendiği kocasıyla cinsel ilişkiye girmeden önce ve altı ay içerisinde eski kocasından doğurduğu (öz) çocukları değildi, ya da 3- ilk defa nikâhla evlendiği kocasından altı ay zarfında doğurduğu (öz) çocukları da değildi ki Şeriat bu çocukları o anneye nispet etsin (yani bu evlatlık çocukların öz çocuklarla hiçbir alâkası yoktur)”³⁹ der. Bundan sonra

³⁸ Neseî, age, III, 428.

³⁹ İcî, age, vr. 134a-b.

Îcî, âyetlerin birbirleri arasındaki ilişkilere, belâğat özelliklerine ve bunun gerekçelerine, ayrıca bu ilişkilerin ilim ehli kimselerin basit bir araştırmayla anlayabileceği kadar açık olduğuna değinmiştir.⁴⁰

C) Evlatlık çocuklara din kardeşi ve dost gözüyle bakılması zorunluluğu:

Ahzâb; 33/5. âyet:

(أَدْعُوهُمْ لِأَبَائِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ، فَإِنْ لَمْ تَعْلَمُوا آبَاءَهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَمَوَالِيكُمْ، وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا أَخْطَأْتُمْ بِهِ لَكِنْ مَا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ، وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا)

“Onları (evlat edindiklerinizi) babalarına nisbet ederek çağırın; bu, Allah katında daha âdildir. Eğer babalarını bilmiyorsanız artık onlar, dinde sizin kardeşleriniz ve dostlarınızdır. Hatâ olarak yaptıklarınızda ise, sizin için bir sakınca (vebâl) yoktur. Ancak kalplerinizin kasıt gözeterek (te’ammüden) yaptıklarınızda vebâl vardır. Allah bağışlayandır, esirgeyendir.”

Aşağıda tefsirini yaparken göreceğimiz üzere, bu âyette üç husus talep edilmektedir. Bunlar; 1- (evlatlık) çocukların öncelikle kendi öz babalarına nisbet edilmesi, 2- eğer bu mümkün olmazsa, onların din kardeşi sayılması ve 3- dost, arkadaş, hizmetçi, işçi, âzatlı köle (mevlâ, mevâlî) sayılması. 4- Dördüncü seçenek, yani bu çocukların babalarına değil de başkalarına nisbet edilmesi ki bu, (neslin karışması vb. sebeplerden dolayı) harâm sayılmıştır. Âyetin kaldırmayı hedeflediği ve Araplarda yaygın olan evlat edinme olayı, zaten bu dördüncüsüdür.

Müfessirimiz Neseî, âyetin (أَدْعُوهُمْ لِأَبَائِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ) ibâresini; “(Allah Teâlâ), insanların bu evlatlık çocukları kendi öz babalarının adıyla ve neseplerini de onlara nisbet ederek çağırımları gerektiğini, çünkü böyle davranmanın iki seçenek (1- evlat edinen kimse adına çağırılması, ya da 2- kendi öz babası adına çağırılması) arasında adâlete daha yakın ve uygun olduğunu bildirmiştir” diye açıklar. Neseî, kîle üslûbuyla, Câhiliye devrinde bir adamın başkasının çocuğunu beğenerek kucağına alıp sevdiğinde ve kendi öz

⁴⁰ Îcî, age, vr. 134a-b.

erkek evlatlarına bırakacağı mirastan bir pay da bu çocuğa bırakacağını ilân ettiğinde insanların onun nesebini o adama nisbet ederek; “Falan çocuk, filan adamın (öz) oğludur” dediklerini nakleder.⁴¹ (Bu âyetin gelmesiyle İslâm’ın yıkmayı hedeflediği anlayış da tam manasıyla budur).

Nesefî, âyetin fesâhat özelliğine dikkat çekerek der ki; “Âyette önce talep (inşâî) cümlesi kullanılmış, sonra haber cümlesi (ihbârî) kullanılarak bu (inşâî) cümlenin arasına girilmiş (fâsıla yapılmış), sonra tekrar inşâî cümleye devam edilmiş, peşinden isim cümlesiyle araya girilmiş, sonra tekrar geri dönülerek bu (inşâî) cümle birleştirilmiş, sonra talep cümlesiyle tekrar ayrılmıştır.”⁴²

Diğer müfessirimiz Adudüddîn el-Îcî, *أَدْعُوهُمْ لِأَبَائِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ* (âyetteki *أَقْسَطُ*) kelimesinin *قَسَطٌ* “*adâlet, eşitlik*” kökünden gelip ism-i tafdil olarak kullanıldığını ve *أَعْدَلٌ* “*en âdil*” manasına geldiğini belirtir, buna bir diğer âyetteki *وَأَحْسَنُ مَقِيلًا* “*dinlenecekleri yer, çok daha güzeldir*”⁴³ kullanımı ile örnek verir. Kastedilen mananın; “(evlatlık) çocukların kendi babalarına nispet edilmesi daha âdildir, siz de onları öyle çağırın” demek olduğunu belirtir.⁴⁴

Nesefî, âyetteki *فَإِنْ لَّمْ تَعْلَمُوا آبَائِهِمْ* ibâresini; “eğer o çocukların gerçek babalarını bilmiyorsanız ve neseplerini onlara nispet edemiyorsanız” diye, devamındaki *فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَمَوَالِيكُمْ* ibâresini de; “bu durumda bu çocuklar sizin (öz evlatlarınız değil de olsa olsa) dindeki kardeşleriniz ve dostlarınızdır” diye açıklamıştır. Sonra da dindeki kardeşlik ve dostluk kastedilerek o çocuklara; “Bu, benim kardeşim”, “Bu, benim dostum” veya “Ey kardeşim!”, “Ey dostum!” diye seslenilmesi gerektiğini belirtir.⁴⁵

⁴¹ Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, III, 428.

⁴² Nesefî, age, III, 428.

⁴³ Furkân; 25/24: *أَصْحَابُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُسْتَقَرًّا وَأَحْسَنُ مَقِيلًا* (من قال يَقِيلُ قِيلُولَةً) “O gün cennet halkının kalacakları yer daha hayırlı, dinlenecekleri yer (mekilen; kaylûle'den, dinlenmek ve istirahat etmek manasında) çok daha güzeldir.”

⁴⁴ Îcî, age, vr. 134b.

⁴⁵ Nesefî, age, III, 428.

Müfessirimiz Îcî de âyetin bu kısmını Nesefî gibi açıklar. Ayrıca âyette geçen mevâlî lafzının (sadece dostlar ve din kardeşleri olarak değil de ayrıca), kîle rivâyetiyle; 1- “kişinin evindeki hizmetçileri veya emrinde çalıştırdığı işçileri (بنی الأعمال)” olarak anlamanın da mümkün olduğunu, çünkü din(imiz İslâm)ın bu çocukları da -kaynaştırmak amacıyla- öz/nesep çocuklarımız gibi saydığını (ve öylece muâmele edilmesini bizlere emrettiğini), 2- mevâlî’nin, “âzâd edilmiş kimseler” olarak anlaşılabilirliğini belirtir.⁴⁶ Yani mevâlî lafzının lügatta bütün bu manalara delâlet ettiği görülmektedir.

Nesefî, (وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا أَخْطَأْتُمْ بِهِ لَكِنْ مَا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ) ibâresini; “Bu husustaki yasaklama gelmezden önce, câhilce ve hatâen yaptığınız çağırma şekillerinden ve o çocukları (babalarından başkasına) nispet etmenizden dolayı günaha girmediniz (yani bağışlandınız). Yasaklama geldikten sonra bunu kasten yaparsanız günahkâr olursunuz” diye açıklar.⁴⁷

Îcî ise âyetin bu ibâresini; “bu evlatlık çocukları babalarından başkasına yanlışlıkla (sehven) nispet etmenizde bir sorumluluk yoktur, ancak kasten ve Allah’ın emrine karşı gelmek niyetiyle bunu yaparsanız günahkâr olursunuz” diye açıklar. Buna ilâve olarak Îcî âyete ve yine kîle ifadesiyle, Nesefî’nin anlayışına yakın olan; “nehiy/yasaklama gelmeden önce onları babalarından başkasına hatâen nisbet etmiş olmanızda bir vebâl yoktur, ancak bunu sonradan ve kasten yaparsanız günahkâr olursunuz” açıklamasını yapar.⁴⁸

Nesefî, âyette iki defâ zikredilmiş olan mâ-i mevsûle’den (وَلَكِنْ فِيمَا) ikincisinin ilkinde atfedilmiş olduğunu ve onun gibi mecrûr olduğunu söyler. Yani ikincisinin takdirinin; (وَلَكِنْ فِيمَا) şeklinde olduğunu belirtir.⁴⁹ Îcî de aynı tahlili yapar. Ayrıca; ikincisini birincisine atfetmeksizin, (وَلَكِنْ مَا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ فِيهِ الْجُنَاحُ) takdiriyle muhtedâ sayar ve devamını haber kabul eder. Ya da âyetin mezkûr

⁴⁶ Îcî, age, vr. 134b.

⁴⁷ Nesefî, age, III, 428.

⁴⁸ Îcî, age, vr. 134b.

⁴⁹ Nesefî, age, III, 428.

ibâresinin manasının; “(evlatlık bir çocuğa ya da başkasının çocuğuna) hatâen veya dilinizle öylesine “*Ey oğlum!*” derseniz bunda bir mahzur yoktur” şeklinde anlaşılabilirliğini belirtir. Son bir ihtimâl olarak da mananın; “(bu nispet etmenin) kasten olanı değil de hatâen yapılanı affedilmiştir, bağışlanmıştır” şeklinde de olabileceğini belirtir. Çünkü Hz. Peygamber’in (s.a.s.); *لَكِنْ مَا أَخْشَى عَلَيْكَ الْخَطَأَ*; “Sizin için, hatâen işlediklerinizden değil de kasten işlediklerinizden (dolayı hesaba çekilmenizden) korkuyorum”⁵⁰ buyurduğunu ve ayrıca *(رُفِعَ، وَضِعَ عَنْ أُمَّتِي الْخَطَأُ وَالتَّسْيَانُ وَمَا أَكْرَهُوا عَلَيْهِ)* “Ümmetimin hatâen, unutarak (ve zorla/baskıyla) yaptığı günahları bağışlanmıştır”⁵¹ buyurduğunu nakleder.⁵²

Nesefî, âyette bahsedilen bağışlamanın; umûmî manada, kasten yapılan günahları değil de hatâen yapılan günahları şâmil olduğunu anlamak da mümkündür, der. Sonra bu umûmî mana (bağışlanmışlık) içinde “*başkasının çocuğunu hatâen ya da bilerek kendine nispet etmenin*” de yer aldığını belirtir.⁵³

Nesefî, eğer ortada bir evlat edinme varsa ve bu evlat edinilen çocuğun nesebi (babası) bulunamıyor ve tespit edilemiyorsa, yaşı da onu evlat edinenden (makul miktarda) küçükse bu durumda bu çocuğun nesebi onu evlat edinen kimseye âit olur, der. Bu çocuk eğer bu adamın kölesi idiyse, bu durumda âzâd/özgür olur, der. Çocuğun yaşı onu evlat edinen kimseden büyük ise nesebi ona âit olamaz ve ona nispet edilmesi mümkün değildir, der. Ebû Hanîfe’ye göre bu çocuğun âzâd edilmiş sayılacağını belirtir. Eğer çocuğun nesebi (ve gerçek babası) biliniyorsa, bu durumda onun nesebi kendisini evlat edinen kimseye nispet edilemez (çünkü nesebi ve gerçek babası zaten bellidir), der. Gerçek nesebi bilinen bu çocuk eğer köle idiyse artık

⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, Müsned, II (III ?), 308, 539.

⁵¹ Buhârî, Hudûd, 22, Talâk, 11; Ebû Dâvûd, Hudûd, 17; Tirmizî, Hudûd, 1; İbn Mâce, Talâk, 15, 16; Dârimî, Sünen, Hudûd, 1; Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI, 100, 101, 144.

⁵² İcî, *Tahkîku't-Tefsîr*, Damat İbrahim Paşa, no: 134, vr. 134b.

⁵³ Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, III, 428.

âzâd olur, der.⁵⁴ Burada verilen; “*Evlatlık kölenin babası biliniyorsa, ona nispet edilir ve âzâd edilmiş sayılır*” şeklindeki fikhî hükmün, Hz. Peygamber’in evlatlığı ve kölesi Zeyd’i âzâd etmesiyle ilişkilendirildiği açıktır. Neseffî’nin, çocuk üzerinde evlatlık iddiâsında bulunan kişi ile bu çocuğun aralarındaki yaş farkının ne kadar olacağını belirttiğini ne tefsirinde ve ne de *Kenzü’l-Dekâik* adlı fıkıh eserinde göremiyoruz.

Neseffî, “Nesebin sübutu ve iddiâsı” konularına ayrıca fıkha dâir mezkûr eserinde; “Bâbü sübûti’n-neseb” (Nesebin sübutu, ispatı)⁵⁵, “Bâbü da’vâ’n-neseb” (Nesep iddiâsı)⁵⁶, “Kitâbü’l-lekî” (Buluntu/sahipsiz çocuk)⁵⁷, “Kitâbü’l-lükata” (Buluntu/sahipsiz eşya)⁵⁸ ve “Kitâbü’l-mefkûd” (Kaybolmuş insan veya eşya)⁵⁹ başlıkları altında kısmen değinmiştir.

Îcî âyetteki “evlatlık edinme”nin hükmünü şöyle beyân eder: “Herhangi bir kimsenin (yani bu çocuğun) nesebi bilinmiyorsa, kendisi köle dahî olsa ve efendisi ona; “sen, benim çocuğumsun” demişse, çocuğun nesebi (bu efendiye) sâbit/âit olur, ancak bir şartla ki (إذا نقص سنُّ المستحق بتسع سنين في ستة أشهر ولحظتين) eğer bu buluntu (müstelhak) çocuk efendisinden en az dokuz yaş⁶⁰ küçükse ve bu yaş farkı gelecek altı ay ve iki lahza (lahzateyn) içinde daha da azalmayacaksa. Ayrıca bu evlatlık ve köle olan çocuk bu durumda âzâd edilmiş sayılır.”⁶¹

D) Evlat edinmenin haramlığına Hz. Peygamber’in hayatından örnek:

⁵⁴ Neseffî, age, III, 429.

⁵⁵ Neseffî, *Kenzü’l-Dekâik*, s. 308-310.

⁵⁶ Neseffî, age, s. 505-506.

⁵⁷ Neseffî, age, s. 391-392.

⁵⁸ Neseffî, age, s. 393-394.

⁵⁹ Neseffî, age, s. 396-397.

⁶⁰ Baba ile evladı arasında en az **dokuz yaş** olması gerekir” şartının, bir kimsenin dokuz yaşından önce baba olmasının mümkün olamayacağı düşünülerek öne sürüldüğü açıktır.

⁶¹ Îcî, age, vr. 134b.

Ahzâb; 33/37. âyet:

﴿وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ، وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ، فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاهَا لَكَيْلًا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا، وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا﴾

“Hani sen, Allah’ın kendisine nimet verdiği ve senin de kendisine nimet verdiği kişiye; “Eşini yanında tut ve Allah’tan sakın” diyordun. İnsanlardan çekinerek Allah’ın açığa vuracağı şeyi kendi nefsinde gizliyordun. Oysa Allah, kendisinden çekinmene çok daha lâyıktır. Artık Zeyd ondan (karısından) ilişkisini kesince, biz onu seninle evlendirdik ki böylelikle evlatlıklarının kendilerinden ilişkilerini kestikleri (kadınları boşadıkları) zaman, onlarla evlenme konusunda müminler üzerine bir güçlük olmasın. Allah’ın emri yerine getirilmiştir.”

Burada âyetin baş tarafına değil de, sadece konumuzla ilgili kısmına yer verip bunu iki müfessirimizin yaklaşımıyla ele alacağız:

Müfessirimiz Neseî, âyetteki ﴿فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاهَا﴾ ibâresini; Zeyd, Zeynep’ten ayrılıp onun da iddeti bittikten sonra ve aralarında hiçbir bağ kalmadıktan sonra, biz seni onunla (Zeynep’le) evlendirdik” diye açıklamış, peşinden; Hz. Peygamber’in Zeynep’i istetmek için dünürü olarak bizzat Zeyd’i; “Ben, sana güvendiğim kadar başkasına güvenmiyorum, git ve Zeynep’i benim için iste” diyerek gönderdiğini belirtmiştir. Sonra Zeyd’in sevinerek gittiğini ve Zeynep’e evlilik müjdesini verdiğini, onun da bunu sevinerek ve gönülden kabul etmesi üzerine Hz. Peygamber’in Zeynep’le evlenip gerdeğe girdiğini (دخل بها), daha önce hanımlarından hiçbirine yapmamış olduğu şenliği ve düğün yemeğini Zeynep için yaptığını, koyun kestğini, gün boyu süren düğünde herkese et ve ekmek ikrâm ettiğini nakleder.⁶²

Diğer müfessirimiz Adudüddîn el-Îcî, âyetteki ﴿فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ﴾ ibâresini, Neseî’nin açıklamasına yakın şekilde açıklar ve ilâve olarak; “Zeyd artık Zeynep’ten hoşlanmıyordu, onu boşadı ve

⁶² Neseî, age, III, 444.

(iddeti bitince) aralarındaki ilişki de sona erdi” der ve âyetteki **قَضَاءُ** (قَضَاءُ الْحَاجَةِ) **قَضَاءُ الْوَحْلِ** ibâresinin talâk’dan kinâye olarak kullanıldığını ve **(لَا حَاجَةَ لِي فِيكَ)** “artık sana ihtiyacım kalmadı, seninle işim kalmadı” demek olduğunu belirtmiştir. **(رَوَّجَتْهَا)**, **(رَوَّجْنَاكَهَا)** ibâresini; “Allah, Hz. Peygamber’e Zeynep ile evlenmeyi emretti, onları nikâh akdi olmadan ve mehir de zikretmeden evlendirdi” diye açıklar, bu nedenle Zeynep’in, Hz. Peygamber’in diğer hanımlarına karşı övünerek; “Benim evliliğimi bizzat Allah üstlendi ve Hz. Peygamber’le evlendirdi, sizleri ise velîleriniz evlendirdi. Ayrıca benim evliliğimdeki aracı/elçi de Hz. Cebrâîl oldu” dediğini belirtir.⁶³ Ancak Îcî’nin tefsirinin en önemli kaynaklarından biri sayılan Kadı Beydâvî buradaki elçinin Hz. Zeyd olduğunu, bu görevi yerine getirmenin Zeyd için çok zor ve ağır bir imtihan olduğunu ve ayrıca bunun onun îmânının (ve Hz. Peygamber’e saygısının, bağlılığının) güçlülüğüne delâlet ettiğini belirtmiştir.⁶⁴ Zemahşerî ve Nesefî bu ayrıntıya hiç değinmemişlerdir.⁶⁵

Müfessirimiz Îcî, Zeyneb’in Hz. Peygamber’in vefâtından sonra hanımları arasında ilk vefât eden hanımı, gizlensin ve başkaları görmesin diye naaş (tabut) içinde taşınan ilk hanımı (**وَأَوَّلُ مَنْ حُمِلَتْ فِيهِ**) olduğunu belirtmiştir.⁶⁶

Nesefî, âyetin devamı olan ve bu evliliğin gerekçesini de ortaya koyan **(لِكَيْلَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا)** “Böylelikle evlatlıklarının kendilerinden ilişkilerini kestikleri (kadınları boşadıkları) zaman, onlarla evlenme konusunda müminler üzerine bir güçlük olmasın” ibâresini kısaca açıklamıştır. **(قَضَاءُ الْوَطَرِ)** ibâresini; “(Zeyd’in Zeynep’ten) ihtiyacını görmesi ve işini hallederek (ondan ayrılması)” diye açıklar. Âyetin sonundaki **(وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا)** ifadesini; “Şüphe yok ki Allah, yapmak istediğini yapar, yapmıştır, yani Hz. Peygamber’i Zeynep ile evlendirmiştir” şeklinde açıklar.⁶⁷

⁶³ Îcî, age, vr. 140a.

⁶⁴ Kadı Beydâvî, *Envâru’l-Tenzîl*, II, 247.

⁶⁵ Krş: Zemahşerî, *Keşşâf*, 41-411; Nesefî, age, III, 444.

⁶⁶ Îcî, age, vr. 140a.

⁶⁷ Nesefî, age, III, 444.

Müfessirimiz İcî, ﴿وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا﴾ ibâresini açıklarken; “Allah’ın buradaki emri, O’nun Hz. Peygamber’in Zeynep’le evlenmesini emretmesidir ki bu zaten gerçekleşmiştir (mef’ûlen) der. Ya da emir bu evliliğe hamledilmiş olsa bile umûmî sayılabilir demektir. Ayrıca kîle rivâyetiyle, âyetin; “öz/nesep evlatları ile süt evlatların aksine evlatlık kimselerin hanımlarıyla evlenmek (helâldir)” hükmünü getirdiğini de belirtir.⁶⁸

Ahzâb; 33/38. âyet:

﴿مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فِيمَا فَرَضَ اللَّهُ لَهُ، سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ، وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا مَقْدُورًا﴾

“Allah’ın kendisine farz kıldığı bir şey(i yerine getirme)de Peygamber üzerine hiçbir güçlük (vebâl, sorumluluk) yoktur. Bu, daha önce gelip-geçen (Peygamberlerde) Allah’ın bir sünnetidir. Allah’ın emri takdir edilmiş bir kâidedir.”

Bu âyete burada yer verip işlememizin sebebi; âyetin açıklamasında, dolaylı da olsa, Hz. Peygamber’in evlatlığı Zeyd’e işâret edilmiş olmasıdır.

Nesefî, âyetteki ﴿فِيمَا فَرَضَ اللَّهُ لَهُ﴾ “Allah’ın Peygamber’e farz kıldığı şey” ibâresini; “Allah’ın ona helâl kıldığı ve emrettiği şey, onun Zeyd’in karısı Zeynep ile evlenmesi veya çok kadınla evlenmesine izin verilmiş olması” diye anlamıştır. Âyetin devamındaki ﴿سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ﴾ “Bu, daha önce gelip-geçen (Peygamberlerde) Allah’ın bir sünnetidir.” ibâresini de başta geçen ﴿مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فِيمَا فَرَضَ اللَّهُ لَهُ﴾ ibâresinin tekid cümlesi olarak görmüş ve şöyle açıklamıştır: Allah burada geçen “sünnet” lafzı ile sanki daha önceki Peygamberlerin hayatında geçerli ve meşrû’ olan çok kadınla evlenmelerine işâret etmiştir. (Yani Hz. Muhammed’in yaptıkları, önceki Peygamberlerin yaptıklarının aynısıdır, aynı gelenek (sünnetüllâh) ruhsat ve izin devam etmektedir, denmek istenmiştir). Onların mehirlerini ödeyerek nikâhla evlendikleri hanımları (mehâir) ve ayrıca câriyeleri (serârî) de vardı. Dâvûd’un (a.s.) 100 hanımı, 300

⁶⁸ İcî, age, vr. 140a.

câriyesi vardı. Süleyman'ın (a.s.) 300 hanımı, 700 câriyesi vardı, der.⁶⁹ Müfessirimiz İcî'nin açıklamaları da muhtevâ olarak yaklaşık böyledir.⁷⁰

Nesefî, ﴿وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا مَقْدُورًا﴾ ibâresini; “Allah'ın kesin olarak verdiği ve gerçekleştirdiği hükmü” diye anlamıştır.⁷¹ İcî, âyetteki ﴿قَدَرًا مَقْدُورًا﴾ ibâresinden hareketle kazâ ve kader ıstılahlarının tarifini yapar. (الْقَدْرُ الْمَقْدُورُ) ve (الْقَضَاءُ الْمَقْضَى) deyimlerinin; “sâbit olan, hâsıl olan şey” demek olduğunu, her şeyin Allah'ın kazâsı ve kaderiyle olduğunu, gerçekleştirdiğini açıklar. Kazâ'yı; “aslında kastedilen (Allah'ın yazdığı) şeydir”, kader'i; “kazâ'ya tâbî olan (ve zamanı gelince öylece gerçekleşen) şeydir” diye tarif eder. Hayırlı işlerin hepsinin Allah'ın dilemesiyle (kazâ'zıyla) olduğunu, âlemde olan şeylerin (yani bütün hâdiselerin) ise Allah'ın kaderi'yle (takdiriyle, gerçekleştirmesiyle) olduğunu ما كان مقصودًا في (والقضاء ما كان مقصودًا في الأصل، والقدر ما كان تابعًا له، فالخير كله بقضاء الله، وما في العالم بقدر الله) belirtir.⁷² Akâid/Kelâm ile ilgili bu ince tanımlamaya Nesefî'nin değinmediği görülmektedir.⁷³

Nesefî, bir sonraki âyetin ﴿الَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللَّهِ﴾ başındaki ism-i mevsûl'ün, bu âyette ﴿الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ﴾ geçen aynı ism-i mevsûl'e atfedilmesi (ve ondan bedel sayılıp mecrûr olması) durumunda, iki âyet arasındaki durağın kaldırılması ve arada vakfedilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Yani ikincisini ilkinin devamı saymış, her ikisinde zikredilenlerin “önceki Peygamberler” olduğunu belirtmiştir.⁷⁴ İcî ise, ikinci ism-i mevsûl'ün (ilkinin atfedildiğinden dolayı) mecrûr olduğunu, ayrıca medh üzere (yani mukadder bir medh fiilinin nâib-i fâili ya da mef'ûlü olarak) merfû veya mansûb olabileceğini de zikreder. Nesefî'nin söylediği gibi, burada

⁶⁹ Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, III, 444.

⁷⁰ İcî, *Tahkîkû't-Tefsîr*, Damat İbrahim Paşa, no: 134, vr. 140a.

⁷¹ Nesefî, age, III, 444.

⁷² İcî, age, vr. 140a.

⁷³ Nesefî, age, III, 444.

⁷⁴ Nesefî, age, III, 444.

kastedilenlerin “önceki Peygamberler” olduğunu (ve âyette onların methedildiğini) belirtir.⁷⁵

Konumuzla ilgili son âyete bakalım:

E) Hz. Muhammed (s.a.s.) hiç kimsenin babası değildir, sadece Peygamberdir:

Ahzâb; 33/40. âyet:

﴿مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ وَلَكِن رَّسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ، وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا﴾

“*Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir, ancak o Allah’ın Resûlüdür ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah, her şeyi bilendir.*” Evlat edinmenin İslâm’da geçersiz ve hükümsüz olduğunu belirten en vurgulu âyetlerden birisi de budur.

Müfessirimiz Neseî, âyetin başındaki ﴿مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ﴾ ibâresini; “Muhammed, siz(in erkekleriniz)den birinin hakîkî babası değildir ki bir baba ile öz oğlu arasında oluşan hürmet-i müsâhere ve hürmet-i nikâh bağının (nesep/kan bağının ve evlenme yasağının) aynısı, onunla sizin aranızda oluşsun (aslâ oluşmaz)” diye açıklar. Bundan sonra, âyette geçen ﴿مِّن رِّجَالِكُمْ﴾ “sizin erkeklerinizden” ibâresinden hareketle, bunlardan; “*bülûğ çağına ermiş erkekler*”in kastedildiğini belirtir. Çünkü Hz. Peygamber’in iki torunu Hz. Hasan ile Hüseyin’in o dönemde henüz bâliğ olmadıklarını, oğulları Tâhir, Tayyip, Kâsım ve İbrâhim’in de küçük yaşta ölmüş olduklarını belirtmiştir.⁷⁶ Yani geriye yetişkin erkek olarak sadece Zeyd kalmaktadır ki o da âyetin beyanıyla Hz. Peygamber’in öz oğlu sayılmamıştır.

İcî de âyetin ﴿مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ﴾ kısmıyla alakalı olarak, Neseî’nin yaptığı benzer açıklamaları yapmıştır. Ancak o, Hz. Peygamber’in çocuklarından hiç bahsetmemiş, sadece torunları Hz. Hasan ile Hüseyin’in isimlerini zikretmiştir. Ahzâb; 33/38. âyetteki ﴿مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ﴾ “Hz. Peygamber’in bir sorumluluğu/vebâli yoktur”

⁷⁵ İcî, age, vr. 140a.

⁷⁶ Neseî, age, III, 445.

ibâresinin muhtevasının bu âyet ile te'kid edilip onaylandığını belirtir ve “Çünkü Zeyd eğer Hz. Peygamber’in gerçek/öz evladı olsaydı, onun (boşadığı) karısıyla evlenmek Hz. Peygamber’e helâl olmazdı” der.⁷⁷

Nesefî, âyetin devamındaki (وَلَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ) “ancak o Allah’ın Resûlüdür” ibâresini şöyle açıklar: “Her peygamber, kendisine tazim ve saygı gösterilmesi gerekliliğinden dolayı, kendisinin de onlara şefkat gösterip nasihat etmesinden (İslâm dinini tebliğ etmesinden) dolayı, ümmetinin babası (gibidir).⁷⁸ İcî de aynı şeyleri söylemiştir.⁷⁹ Nesefî der ki; Hz. Peygamber, baba ile öz evlatları arasındaki ilişkiler gibi, (ümmeatine öz)baba değildir. İşte Zeyd de içindeki diğer erkekler gibi, Hz. Peygamber’in hakîkî/öz oğlu değildir ki onun hakkındaki hüküm siz erkeklerin kendi aralarındaki hüküm (ve durum) gibi olsun. (Bu açıdan bakıldığında), evlatlık ve evlat edinmek, sadece; “kişinin bir çocuğu seçmesi, kendisine tahsis etmesi (ve onun bakımıyla ilgilenmesi)” demektir. Ondan öte bir şey değildir.”⁸⁰

Nesefî, âyetteki (وَحَاتَمَ النَّبِيِّينَ) “ve O, peygamberlerin sonuncusudur” ibâresini; “Ondan sonra peygamber gelmeyecektir. Hz. Îsâ (a.s.’nın peygamberliği) ondan önce haber verilmiştir. O yeryüzüne (tekrar) ineceği zaman Hz. Muhammed’in (s.a.s.) şeriatıyla amel edecek ve sanki onun ümmeti olacaktır (sonradan gelecek olan ayrı bir peygamber değil)” diye açıklamıştır.⁸¹

Müfessirimiz İcî de iki Peygamber arasındaki ilişkiyi Nesefî gibi beyân eder ve âyetin (وَحَاتَمَ النَّبِيِّينَ) ibâresini şöyle açıklar: “Bu, Hz. Peygamber’in bülûğ çağına ermiş erkek çocuğunun olmadığını gösterir. Eğer olsaydı o da Peygamber olurdu. Çünkü Hz. Peygamber,

⁷⁷ İcî, age, vr. 140b.

⁷⁸ Nesefî, age, III, 445.

⁷⁹ İcî, age, vr. 140b.

⁸⁰ Nesefî, age, III, 445.

⁸¹ Nesefî, , III, 445.

oğlu İbrâhîm hakkında; “Eğer yaşasaydı o da Peygamber olurdu” demiştir. Bu durumda ise Hz. Peygamber, son Peygamber olmazdı.”⁸²

Nesefî, âyetteki ﴿وَحَاتَمَ﴾ lafzını Kûfe kırâat imamlarından Âsım b. Behdele'nin (ö. 127/745) tâ'nın fethasıyla, diğer imamların ise tâ'nın kesrasıyla ve ﴿الطَّابِعُ وَفَاعِلُ الْخَتَمِ﴾ “mühürleyen, son veren” manasında okuduklarını, ayrıca sahâbeden Abdullah ibn Mes'ûd'un âyeti ﴿وَلَكِنْ نَبِيًّا خَتَمَ النَّبِيِّينَ﴾ şeklinde ve (hateme fiilini kullanarak) okumasının diğer imamların okuyuşunu te'yîd ettiğini belirtmiştir.⁸³

Îcî, âyetin ﴿وَلَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَحَاتَمَ النَّبِيِّينَ﴾ ibâresini tahlil eder, (inne ve kardeşlerinden sayılan) ﴿وَلَكِنْ﴾ kelimesinin âyetle şeddeli olarak da okunabildiğini, dolayısıyla cümlemin takdirinin; ﴿وَلَكِنْ رَسُولَ﴾ (من غير نبوة) şeklinde sayılacağını, haberin mukadder olduğunu belirtir. İlk ihtimal (yani lâkin kelimesinin şeddesiz/muhaffef, cezimli olduğu) esas alındığında, ﴿رَسُولَ﴾ lafzının; 1- âyetle daha önce geçmiş olan ﴿أَيُّهَا أَحَدٌ﴾ 'ya atıf yapılarak mansûb okunabileceğini veya 2- (mukadder ismin haberi olarak ﴿وَلَكِنْ هُوَ رَسُولُ اللَّهِ﴾ şeklinde) merfû' okunabileceğini belirtir.⁸⁴

Müfessirimiz Îcî, âyetin sonundaki ﴿وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا﴾ “Allah, her şeyi bilir” ibâresini Hz. Muhammed'in (s.a.s) son Peygamber olmasıyla ilişkilendirerek; “Allah, Hz. Muhammed'de bütün Peygamberlerde ihtiyaç duyulacak olan ilimleri ve kemâlâtı var etmişti ve bunu da biliyordu. Bu nedenle onu son Peygamber yapmıştır” der.⁸⁵ Âyetin bu son kısmı hakkında Nesefî'nin hiçbir açıklaması yoktur.⁸⁶

F) Konunun Hanefî ve Şâfiî kaynaklarında işleniş:

İmâm Şâfiî (ö. 204/820) bir çocuğun babasından başkasına nispet edilerek evlat edinilmesini haram sayar ve şöyle der:

⁸² Îcî, *Tahkîku't-Tefsîr*, Damat İbrahim Paşa, no: 134, vr. 140b.

⁸³ Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, III, 445.

⁸⁴ Îcî, age, vr. 140b.

⁸⁵ Îcî, age, vr. 140b.

⁸⁶ Nesefî, age, III, 445.

(ولم يُجزِ الله جَلَّ ثَنَاؤُهُ نسب أحد قطَّ إلا إلى أب واحد ولا رسول الله صَلَّى الله عليه وسلّم، ...) ümmetinden hiç kimseye, bir çocuğun sadece bir babadan (kendi öz babasından) başkasına nispet edilmesi hususunda kesinlikle izin vermemiştir. a- Müslüman bir köle, b- Müslüman hür bir kimse ve c- zimmî bir kimse her üçü de ayrı ayrı, lekât/buluntu bir çocuğun kendilerine ait olduğunu iddia etseler, her üçünün iddiası da eşit sayılır, aralarında hiçbir fark yoktur. Bu durumda (bilirkişi olarak) kâfe⁸⁷ çağrılır ve onlara danışılır. Onlar, çocuğu bu üçünden hangisine nispet ederlerse (benzetirlerse) onun çocuğu sayılır. Birine değil de birkaçına nispet ederlerse hepsi de geçersiz sayılır. Tâ ki bu çocuk bülüğ çağına erip de bu üçünden hangisini baba olarak seçerse ona nispet edilir, diğerlerinin iddiası düşer.”⁸⁸ Burada bilirkişi olarak bahsedilen kâfe’nin yaptığı işi bugün tıp biliminin rahatlıkla yapabildiği ve DNA testiyle çocuğun kime ait olduğunu tespit edebildiği bilinen bir husustur.

Şâfiî ulemasından müfessir Kadı Beydâvî (ö. 685/1286) tefsirinde der ki: “İyi bilesin ki biz (Şâfiîler)’e göre evlat edinmenin hiçbir türüne itibar edilmez. Ebû Hanîfe’ye göre; bir efendi, kölesinin kendi evladı olduğunu iddia ederse, bu köle mecbûren âzâd olunur (yani bu çocuk o kimsenin kölesi değil, artık hür evladı sayılır). Yine bir kişi, nesebi/babası bilinmeyen bir çocuğun kendi evladı olduğunu iddia ederse, (her ikisinin aralarındaki yaş farkı) bu nispeti mümkün kılıyorsa, bu evlatlık iddiası geçerli sayılır ve çocuk bu kimseye nispet edilir.”⁸⁹

Fıkıhta Hanefî olan Zemahşerî (ö. 538/1144) der ki: “... Eğer sen, bulunan/lekât bir çocuğu evlat edinmenin hükmü nedir? diye

⁸⁷ Kâif, kâfe (القائف، ج القافة); 1- İz süren (ve bu izi sürerek kimlere âit olduğunu, insanların ya da hayvanların nereye gittiklerini bulabilen) kimse. 2- Becerisi ve ferasetiyle, çocuğun el-ayak gibi uzuvlarına bakarak (aralarındaki benzerlikten dolayı), nesebini/babasını tespit edebilen kimse. Bkz: Kal’acî, Kuneynî, *Mu’cemü lüğati l-fukahâ*, s. 353.

⁸⁸ Şâfiî, *Ümm*, VIII, 461.

⁸⁹ Kadı Beydâvî, *Envâru t-Tenzil*, II, 239.

soracak olursan, sana derim ki; Eğer bu çocuğun nesebi meçhul ise ve onu bulup evlat edinen kişiden yaş olarak daha küçükse çocuğun nesebi ona aittir. Eğer çocuk onun kölesi ise, evlatlık iddiası üzerine âzâd olunur. Eğer (aralarındaki yaş farkından dolayı), bu çocuğun nesebinin böyle bir kişiye nispeti mümkün değilse, neseb geçersiz sayılır. Fakat bu durumda çocuk Ebû Hanîfe'ye göre, âzâd edilmiş sayılırken, Ebû Yusuf ve Muhammed'e göre, âzâd edilmiş sayılmaz. Nesebi belli olan çocuğa gelince o, evlat edinme yoluyla başkasına aslâ nispet edilemez. Bu çocuk köle ise, âzâd olunur.”⁹⁰ Neseî'nin de aynı görüşleri Zemahşerî'den ve ibâresi de aynı olmak üzere naklettiği görülmektedir.⁹¹

Hanefiler'den Cessâs, “Onları (evlatlık çocukları) kendi öz babalarına nispet ederek çağırın, bu Allah katında daha âdildir. Eğer babalarını bilmiyorsanız, onlar sizin dinde kardeşleriniz ve mevlânız/dostlarınızdır”⁹² âyetini *Ahkâmü'l-Kur'an*'ında tefsir ederken der ki; “Bu ayetten şu hükümler çıkarılır: Bu çocuklara “kardeş!” diye seslenilebilir. Kendi gerçek neseplerinin dışında bir başka babaya nispet edilemezler. Çünkü onlara “kardeşlerimiz” deyince din kardeşliğinin kastedilmiş olması mümkündür. Ancak evlatlık çocuğa “oğlum” deyince, bu çocuk âzâd edilmiş sayılır. Çünkü ona bunu ancak gerçek babası söyleyebilir (Yani dinde kardeşlik vardır, dinde evlatlık yoktur).”⁹³ Cessâs burada ayrıca konuyla ilgili Hz. Peygamber'den; *مَنْ ادَّعى إِلَى غَيْرِ أَبِيهِ وَهُوَ يَعْلَمُ أَنَّهُ غَيْرُ أَبِيهِ فَالْجَنَّةُ عَلَيْهِ حَرَامٌ* “Kim kendisini gerçek babasından başkasına bilerek ve kasten nispet ederse, Cennet ona haramdır”⁹⁴ hadîs-i şerîfini nakleder.

⁹⁰ Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 397.

⁹¹ Neseî, *Medârikü't-Tenzîl*, III, 429.

⁹² Ahzâb; 33/5.

⁹³ Cessâs, Ebû Bekir er-Râzî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, III, 521.

⁹⁴ Buhârî, *Menâkıb*, 5, Ferâiz, 29, Büyû', 100; Müslim, *Îmân*, 112, 113, 114, 115, *İtk*, 21; Tirmizî, *Vesâyâ*, 5, Velâ', 3; İbn Mâce, *Ferâiz*, 13; Nesâî, *Hudûd*, 36, *Vesâyâ*, 6; Dârimî, *Sünen*, *Siyer*, 82, *Ferâiz* 2, 24; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 215; Concordance, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, I, 6-7, II, 132; Cessâs age, III, 521.

Cessâs'ın yine “Zeyd, Zeynep’le işini bitirip ondan ayrılınca (Ey Peygamber!) seni onunla nikâhladık ki böylelikle, müminlere evlatlıklarının eşleriyle evlenmelerinde bir sıkıntı olmadığı anlaşılsın”⁹⁵ âyetinden çıkarttığı birçok hükümden biri; **أَنَّ النُّبُوَّةَ مِنْ جِهَةِ النَّبِيِّ لَا تَمْنَعُ جَوَارَ النِّكَاحِ** “Bir çocuğu evlat edinmek, bu çocukla (veya hanımıyla) evlenmeye mânî değildir” hükmüdür.⁹⁶ Yani evlat edinmeyi geçerli saymadığı için, onu yabancı biri olarak addeder ve dolayısıyla onunla (ya da boşadığı karısıyla) evlenmenin helal olduğunu belirtir.

Kiyâ el-Herrâsî’nin de bu görüşü Cessâs’dan aynen aynen aldığı görülmektedir. Çünkü ibâreleri dahi aynıdır.⁹⁷ Netice itibariyle her iki âlimin görüşünden; evlat edinmenin hiçbir fikhî ve hukûkî sonuç doğurmadığı anlaşılmaktadır.

Nesefî, âyetin sonundaki **(وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا)** “Allah bağışlayandır, esirgeyendir.” ibâresini; hatâen yaptığınız kusurlarınızdan dolayı sizi hesaba çekmez, eğer tevbe ederseniz kasten yaptıklarınızı da affeder, diye açıklamıştır.⁹⁸ İcî de aynı şeyleri söyler: “Allah, hatâen işlenen günahı mutlak olarak (ayırmadan) affeder, amden/kasten işlenen günahı da tevbe edilirse affeder. Evlâ olan yaklaşım, bu âyetin lafzının (ve manasının) umumuna bakmaktır ki bu da; “Allah, bütün seyyiâtı/günahları affeder” demektir.”⁹⁹

Sonuç:

Konumuzun başında belirttiğimiz gibi, Nisâ ve Ahzâb sûrelerindeki ilgili âyetlerin ve *tebennî* konusuyla alakalı hadîs-i şerifin hükmü gayet muhkem ve açık olduğu için, babası ve nesli

⁹⁵ Ahzâb; 33/37.

⁹⁶ Cessâs age, III, 530.

⁹⁷ Ancak ibare el-Herrâsî’nin *Ahkâm*’ında; **أَنَّ النُّبُوَّةَ مِنْ جِهَةِ النَّبِيِّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ لَا تَمْنَعُ جَوَارَ النِّكَاحِ** “Hz. Peygamber açısından peygamberlik, evliliğe mânî değildir” şeklinde geçmektedir. Bu mana konuyla ve konu akışıyla uygun görülmemektedir. Ya baskı da ya da mahtût nüshanın aslında bir yanlışlık olmalıdır. Krş. için bkz: Cessâs age, III, 530; İkiyâ el-Herrâsî, age, IV, 347.

⁹⁸ Nesefî, *Medârikü’l-Tenzîl*, III, 429.

⁹⁹ İcî, age, vr. 134b.

bilinen bir çocuğun başka bir kimseye nispet edilerek evlat edinilmesinin haram olduğunu bütün mezhepler gibi Hanefî ve Şâfiî mezhepleri de ittifakla belirtirler. Mezheplerinin usullerine ve fûrûâtına bağlı olan iki müfessirimiz Nesefî ve Îcî'nin de kendi mezhepleriyle aynı görüşe sahip olduklarını görmekteyiz. Babası belli olmayan çocuklara gelince bunlar; ya sahipsiz bir çocuktur ya da köledir. Sahipsiz bir çocuğu bulan kimse onun kendi evladı olduğunu iddiâ ediyorsa ve aralarındaki yaş farkı da buna mânî değilse bu iddiâ geçerli sayılıp çocuk bu kişinin evladı kabul edilir. Îcî bu yaş farkının en az 9 sene olması gerektiğini belirtirken Nesefî bu konuda bilgi vermez. Eğer bir efendi kölesinin kendi evladı olduğunu iddiâ ediyorsa ve aralarındaki yaş farkı buna mânî değilse, hem çocuk onun evladı sayılır hem de iki mezhebe ve Nesefî ile Îcî'ye göre, âzâd olunur. Aralarındaki yaş farkı uygun değilse; evlatlık iddiâsı geçersizdir ancak Ebû Hanîfe'ye göre çocuk yine âzâd olunmuş sayılırken Ebû Yûsuf, Muhammed ve İmâm Şâfiî'ye göre âzâd edilmiş sayılmaz. Müfessirlerimiz de kendi mezheplerinin görüşlerine sahiptirler. Buradaki ihtilafın âyetle geçen mevâlî (arkadaş, dost, âzâdli köle) kelimesine yüklenen farklı manalardan ve Hz. Zeyd'in âzâd edilmiş olmasından kaynaklandığını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

Acar, H. İbrahim, “İslam Hukuku Açısından Evlat Edinme ve Hz. Peygamber'in Zeynep'le Evliliği”, İslam Hukuku Araştırma Dergisi, sy. 7, s. 99-110, Konya Nisan 2006.

Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), *Müsned*, c. I-VI. Mısır Bulak, c. C. I-XII, Thk. A. Muhammed

Şâkir, Dâru'l-Ma'ârif, Mısır, 1368/1949.

Aktan, Hamza, “Evlat Edinme”, İslâm'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, I, 509, İstanbul 1997.

Aydın, Mehmet Âkif, “Evlat Edinme”, DİA, XI, 527-529.

Aydın, Mehmet Âkif, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul, Beta Basım A.Ş., 13. baskı, 2015.

Cin Halil, Akgündüz Ahmet, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2011.

Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul, Kubbealtı Yayınları (İktisadi İşletmesi),

3. baskı, 2008.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl (ö. 256/869), *el-Câmiu's-Sahîh*, c. I-VIII,

Dâru't-Tıbbâti'l-Âmire, İstanbul, 1325/1907, c. I-X, Kahire, 1378/1958.

Cessâs Ebû Bekir er-Râzî (ö. 370/981), *Ahkâmü'l-Kur'ân* (Mürâcaat, gözden geçirme): Sıdkî Muhammed Cemîl), Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1414/1993.

Cevherî, İsmail b. Hammâd (ö. 393/1003), *Sihâh*, Beyrut, Dâru'l-Ma'rife, 4. baskı, 1433/2012.

Concordance at Indices de la Tradition Musulmane, *el-Mu'cemü'l-müfehres*

li elfâzı'l-hadîsi'n-Nebevî, Wim Raven et Jan Just Witkam, I-VIII, Lahey, Hollanda.

Dârimî, Ebû Muhammed b. Abdirrahmân (ö. 255/868), *Sünen*, c. I-II, Mısır, ts.

Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul, Pınar Yayınları, 21. Baskı, ...

Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle Aile İlmihali*, İstanbul, Altınoluk, Erkam Yayınları, 1421/2001.

Feyrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb (ö. 817/1414), *el-Kâmûsü'l-muhît*, Beyrut,

Müessesetü'r-Risâle, 2. baskı, 1407/1987.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî (ö. 275/888), *Sünen*, c. I-IV, Nşr. Muhammed

Muhyiddîn Abdülhamîd, Mısır, ts.

Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed (ö. 505/1111), *el-Vecîz fî fikhi mezhebi'l-İmâm eş-Şâfi'î*,

Lübnan, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. baskı, 1437/2016.

Halebî, İbrahim b. Muhammed b. İbrahim (ö. 956/1549-50), *Mültekâ'l-ebhur*, Beyrut,

Müessesetü'r-Risâle, 1. baskı, 1409/1989.

Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî (ö. 175/791), *Kitâbü'l-'ayn*, Beyrut, Mektebetü Lübnan,

1. baskı, 2004.

İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülazîz b. Ahmed b. Abdurrahîm el-Hüseynî

ed- Dimeşkî (1198-1251 / 1784-1836), *Hâşiyetü Reddi'l-Muhtâr*, İstanbul,

Kahraman Yayınları (Dâru Kahraman), 1984.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (ö. 275/888), *Sünen*, c. I-II, Thk.

Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Mısır, 1372/1952.

İbn Manzûr, Cemâlüddîn Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mükrim b. Manzûr el-İfrîkî el-Mısırî

(ö. 711/1311), *Lisânü'l-Arab*, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. baskı, 2009.

İbn Rüşd (el-Hafîd), Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed,

(ö. 595/1198-99), *Bidâyetü'l-müctehid ve Nihâyetü'l-muktesid*, Beyrut, Dâru'l-Ma'rife,

9. Baskı, 1409/1988.

Îcî, Ebû'l-Fadl Adudüddîn Abdurrahman b. Rüknuddîn Ahmed b. Abdü'l-Ğaffâr b. Ahmed

el-Bekrî el-Mutarrizî el-Îcî eş-Şîrâzî eş-Şebenkârî (ö. 756/1355),

Tahkîku't-Tefsîr fî Teksîri't-tenvîr, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 138a.

Îcî, Ebû'l-Fadl Adudüddîn Abdurrahman b. Rüknuddîn Ahmed b. Abdü'l-Ğaffâr b. Ahmed

el-Bekrî el-Mutarrizî el-Îcî eş-Şîrâzî eş-Şebenkârî (ö. 756/1355),

Tahkîku't-Tefsîr fî Teksîri't-tenvîr, Damat İbrahim Paşa, no: 134, vr. 140a.

İlkiyâ el-Herrâsî (ö. 504/111), *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye,

3. baskı, 1434/2013.

Kal'acî Muhammed Ravvâs, Kuneybî Hâmid Sâdık, *Mu'cemü lüğati'l-fukahâ'*, Beyrut,

Dâru'n-Nefâis, 2. baskı, 1408/1988.

Kadı Beydâvî, Nâsırüddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî

(ö. 685/1286), *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye,

1. baskı, 1408/1988.

Köse, Murtaza, “*Mukayeseli Hukukta Evlat Edinme Problemi*”, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy. 15, s. 300-303, Erzurum 2001.

Lüvis Me'lûf, *Müncid*, Beyrut, Dâru'l-Meşrik, 35. baskı, 1996.

Mâlik b. Enes (ö. 179/795), *Muvattâ* (Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî'nin rivâyeti), Beyrut,

Müessesetü'r-Risâle, 1. baskı, 1434/2013.

Merğînânî, Ebû'l-Hüseyin Ali b. Ebî Bekir b. Abdü'l-Celîl er-Raşdânî

(ö. 593/1196-97), *Hidâye*, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. baskı, 1410/1990.

Müslim, Ebû Hüseyin Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî (ö. 261/875), *el-Câmiu's-Sahîh*, ...

Nesâî, Ebû Abdîrrahman b. Şuayb (ö. 278/892), *Sünen*, c. I-VIII.

Nesefî, Ebü'l-Berekât, Celâlüddîn Hafîzuddîn Alâmetü'd-dünyâ ve'd-dîn ez-Zâhid,

Abdullah b. Ahmed b. Mahmud (ö. 710/1310), *Kenzü'd-dekâik*, Medîne-i Münevvere –

Dâru'l-Beşâir el-İslâmiyye, Beyrut- Dâru's-Sirâc, 2. Baskı, 1435/2014.

Nesefî, Ebü'l-Berekât, Celâlüddîn Hafîzuddîn Alâmetü'd-dünyâ ve'd-dîn ez-Zâhid,

Abdullah b. Ahmed b. Mahmud (ö. 710/1310), *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*,

Beyrut, Dâru'n-Nefâis, 3. baskı, 1435/2014.

Râfi'î, Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdülkerîm (ö. 623/1226), *el-'Azîz şerhu'l-*

Vecîz (eş-Şerhu'l-kebîr), Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. baskı, 1436/2015.

Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hasan (ö. 606/1210), *Mefâtihu'l-Ğayb*,

İstanbul, 1257/1841.

Sağlam, Osman, *İslam Hukuku Açısından Evlat Edinme*, YL. Tezi, Danışman: Y. Doç. Murtaza Köse, Atatürk Üniversitesi, SBE, TİBABD, Hukuk, Erzurum 2006.

Şâfiî, Muhammed b. İdrîs (ö. 150-204 / 767-820), *el-Ümm*, Kahire, Dâru'l-Ğadi'l-Arabî,

1. Baskı, 1410/1990.

Şîrâzî, Ebû İshâk İbrahim b. Ali (ö. 476/1084), *et-Tenbîh fî fıkhi'l-İmâm eş-Şâfi'î*, Beyrut,

Dâru'l-Erkam, 1. baskı, 1418/1997.

Tirmizî, Muhammed b. İsâ (ö. 279/892), *Sünen*, c. I-V, Thk. A. M. Şâkir, Kahire, 135/937.

Turgay, Nurettin, “*Kur’ân-ı Kerîm’e Göre Evlat Edinme Meselesi*”, Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, c.7, sy, 2, s. 81-97, Diyarbakır 2005.

Yıldırım, *Mustafa, Evlat Edinme İslâm Hukuku Açısından*, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları,

2 Ocak 2006.

Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Seriyy (ö. 311/923), *Me’ânî’l-Kur’ân ve İ’râbüh*, Beyrut,

Âlemü’l-Kütüb, 1. baskı, 1408/1988.

Zemahşerî, Cârullah Mahmûd b. Ömer (ö. 538/1144), *el-Keşşâf*, Beyrut,

Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, ... 1429/2008.